

XOCALI FACİƏSİNİN SOSIAL-PSIXOLOJİ TƏRƏFLƏRİ

Aygün Kərimova

Fə.l.ü.f.d.,

Bakı Dövlət Universiteti,

Fəlsəfə kafedrası

Açar sözlər: *faciə, soyqırım, beynəlxalq ictimaiyyət, terror*

Ключевые слова: *трагедия, геноцид, международное сообщество, террор*

Key words: *tragedy, genocide, international community, terror*

Xocalıda baş verən hadisələri bütün dünya ictimaiyyəti ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırımı kimi tanımalıdır. Çünki soyqırımın bütün obyektiv cəhətlərinə Xocalıda rast gəlmək mümkündür. Soyqırım hər hansı bir-mill, etnik, irqi və ya dini qrupun tam və qismən məhv edilməsi məqsədilə hərəkətlərdə ifadə olunan və aşağıdakı yollarla həyata keçirilib beynəlxalq cinayətdir.

XX əsrin ən dəhşətli faciələrindən biri olan Xocalı faciəsi əsrin ən dəhşətli və ən qəddarcasına törədilmiş faciələri ilə eyni səviyyədə durur. Xankəndi şəhərindən 14 km şimal-şərqdə yerləşən Xocalı şəhəri 1992-ci ilin qanlı faciəsinə kimi 7 min əhali yaşayan bir şəhər olmuşdur. Məlum hadisələr dövründə Ermənistandan, qonşu Xankəndindən ermənilər tərəfindən didərgin salınmış xeyli

azərbaycanlı və 1989-cu ildə Fərqanədən qovulmuş məhsəti türkləri də məskunlaşmışdılar. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-sına keçən gecə erməni silahlı dəstələri Xankəndi şəhərində yerləşdirilmiş keçmiş SSRİ-nin 366-cı motoatıcı hərbi alayının köməyi ilə silahsız və köməksiz Xocalı şəhərinə hücum etmişlər. Əvvəlcə şəhər dörd tərəfdən erməni qoşunları tərəfindən əhatə olunmuş, sonra isə Xocalıya artilleriya və ağır hərbi texnikadan güclü və amansız atəş açılmış, az bir vaxt ərzində şəhərdə yanğın baş vermiş, şəhər tamamilə alova bürünmüşdür. Şəhərin müdafiəçiləri və yerli əhali buranı tərk etməyə məcbur olmuşlar. Fevralın 26-sı səhər saat 5-ə kimi şəhər erməni işğalçıları tərəfindən zəbt edilmişdir. Bir gecənin içərisində qədim Xocalı yerlə-yeksan edilmişdir. Şəhəri tərk etməyə məcbur olan əhali dağlara, meşələrə qaçmışdır.

Hərtərəfdə silahlı ermənilər dinc əhalini güllələyir, onlara amansız divan tutmuşdular. Beləliklə, soyuq, qarlı fevral gecəsinə qədər qız-gəlinə əsir düşdü, girov oldular. Nə qədər insan erməni silahından yayınıb meşələrə, dağlara qaçsalar da onların çoxu soyuqdan, şaxtadan məhv oldular... Cinayətkar erməni qoşunlarının vəhşiliyi nəticəsində Xocalı əhalisindən 613 nəfər öldürülmüş, 487 nəfər şikəst olmuş, 1275 nəfər dinc sakin — qocalar, uşaqlar, qadınlar əsir götürülərək ağlasığmaz erməni zülmünə, təhqir və həqarətlərinə məruz qalmışlar. 150 nəfərin taleyi hələ də məlum deyildir. Bu əsl soyqırım idi. Xocalıda öldürülmüş 613 nəfərdən 106 nəfəri qadın, 63 nəfəri uşaq, 70 nəfəri qoca insanlar olmuşlar. Xocalı faciəsində 8 ailə bütövlükdə məhv edilmiş, 24 uşaq hər iki valideynini, 130 uşaq isə valideynlərindən birini itirmişdir. Bu cinayətdə 56 nəfər xüsusi qəddarlıqla və amansızlıqla qətlə yetirilmişdir. Onlar diri-diri yandırılmış, başları kəsilmiş, üzlərinin dərisi soyulmuş, körpə uşaqların gözləri çıxarılmış, süngü ilə hamilə qadınların qarınları yarılmışdır. Ermənilər hətta meyitləri də təhqiretmişlər...

Xocalıda baş verən hadisələri bütün dünya ictimaiyyəti ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırımı kimi tanımalıdır. Çünki soyqırımın bütün obyektiv cəhətlərinə Xocalıda

rast gəlmək mümkündür. Soyqırım hər hansı bir milli, etnik, irqi və ya dini qrupun tam və qismən məhv edilməsi məqsədilə hərəkətlərdə ifadə olunan və aşağıdakı yollarla həyata keçirilən beynəlxalq cinayətdir:

- Bu qrupların üzvlərinin öldürülməsi;
- Onların sağlamlığına ağır zərər yetirilməsi;
- Uşaqların doğulmasına zorakı əngəllər yaradılması;
- Bir qrupa mənsub olan uşaqların zorla başqa qrupa keçirilməsi;
- Zorla köçürmə;
- Qrupun məhv edilməsinə yönələn şəraitin yaradılması.

Tarixin bu səhifəsində beynəlxalq hüququn ümumtanınmış normaları ilə qorunan İnsan hüquq və azadlıqları kobudcasına pozulmuşdur. Ermənilərin Xocalıda azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklər birbaşa olaraq beynəlxalq hüquqa ziddir.

Xocalıda baş verən hadisələrdə azərbaycanlıların təbii hüquqları - xüsusilə yaşamaq, azadlıq, şəxsi toxunulmazlıq, mülkiyyət hüquqları kəskin şəkildə pozulmuş və tapdanmışdır. Ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi bu soyqırımda İnsan hüquq və azadlıqlarını özündə əks etdirən Cenevrə konvensiyası, BMT-nin Baş Məclisinin 10 dekabr 1948-ci ildə elan olunan İnsan hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin, «İnsan

hüquqlarının ümumi və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının, BMT-nin Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Paktın maddələri ermənilər tərəfindən ciddi şəkildə pozulmuşdur. Bu hüquqları özündə cəmləşdirən normativ aktların maddələrində göstərilən hüquqlar Xocalı soyqırımında ermənilər tərəfindən ayaq altına salınıb tapdanmışdır.

Əslində Xocalı adlı faciədə 1948-ci il 10 dekabrda elan olunan BMT-nin Baş Məclisinin İnsan hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin 10 a yaxın maddəsi pozulsa da bizim toxunduğumuz tərəf faciənin bir başqa yönüdür, yəni Xocalı faciəsinin sosial psixoloji tərəfləri. Bu bəyannamənin 5-ci maddəsinə əsasən: İnsan ləyaqətini alçaldan, insaniyyətlikdən kənar və qəddar hərəkətlər qadağandır prinsipi tamamilə pozulmuşdur. Statistik faktlara dayanaraq demək olar ki, Xocalıda 25-26 fevral tarixində 1275 nəfər dinc sakin — qocalar, uşaqlar, qadınlar əsir götürülərək ağlasığmaz erməni zülmünə, təhqir və həqarətlərinə məruz qalmışlar. Onu da vurğulayaq ki, Azərbaycan xalqı 200 il ərzində erməni millətçi-şovnistlərinin davamlı olaraq etnik təmizləmə, soyqırım siyasətinə məruz qalmışdır. Beləliklə də Azərbaycan xalqı tarixi torpaqlarından qovulmuş, qaçqına, məcburi köçkünə çevrilmiş və bütün bunlar ermənilər

tərəfindən kütləvi qırğınlarla müşayiət olunmuşdur. Azərbaycan türklərinin öz tarixi-etnik torpaqlarından qovulması sovet dövründə də davam etmişdir. 1948-1953-cü illərdə Ermənistandan 150 min azərbaycanlı deportasiya olunmuş Azərbaycanın Kür-Araz düzənliyində yerləşdirilmişdir. 1988-ci ildə isə öz tarixi torpaqlarında yaşayan 250 min Azərbaycan türkü bu ərazidən qovulmuşdur. Bununla da, 1988-ci ildən Dağlıq Qarabağ ətrafında başlayan hadisələr kəndlərin, şəhərlərin dağılması, on minlərə günahsız insanın ölümü, yüz minlərlə Azərbaycan türkünün öz tarixi torpaqlarından didərgin düşməsi ilə nəticələndi.

İlk öncə onu qeyd etmək lazımdır ki, bir ölkəyə olunan təcavüz, elan olunmamış müharibə şəraiti o ölkə üçün dərin iqtisadi böhran və eyni zamanda sarsılmış psixoloji gərginliyin də var olmasını şərtləndirir. Xocalı şəhərinin işğal olunması, əhalisinin yerlərindən didərgin düşürülməsi, sağ qalanların soyuq hava şərtlərində donaraq ölməsi, qacib qurtulmaq istəyərkən erməni qəsbkarlarının əllərinə düşməsi Azərbaycan xalqının genofonduna birbaşa vurulan zərbə idi. Bu faciədə əsir düşmüş insanlar bu gün canlı tarixi faktlardır. Onların şahid olduqları hadisələr onu sübut edir ki, əsirlərin dəyişdirilməsi prosesində uşaq və yaşlı insanların qay-

tarılması təmin olunsay da gənclərin əsirlikdən qaytarılması nadir hallarda baş verib. Erməni qəbrləri üzərində gənc insanların başlarının kəsilməsi, diri diri yandırılması insanlıq adına yaraşmayan hərəkətlər bəşəriyyətin və sivil dünyanın gözü qarşısında baş vermişdir. Həmin qadınların xüsusi qəddarlıqla öldürülməsi də xalqımızın gələcəyinin məhvə atılmış məqsədyönlü siyasətlərdən biri idi. Uşaqların gözləri qarşısında valideynlərinin şəxsiyyətlərinin alçaldılması, təhqiramiz hərəkətlər, təcavüz, işgəncəli ölüm səhnələri o yaşda olan uşaqların hafizələrindən ömür boyu silinə bilməyəcək. Onların valideynləri və doğmaları cismən əzab və işgəncələr yaşayıb öldürülsə də əslində həqiqi ölümlər həmin insanlardır. Çünki onlar nəinki doğmalarını və yaxud valideynlərini itirir onlar eyni zamanda öz mənəvi gələcəklərini itirmiş insanlardır. Bu daxili sarsılma, alçaldılmış və təhqir olunmuş şəxsiyyətləri ilə onlar insan kimi sadəcə bioloji vəzifələrini həyata keçirə bilirlər. Bu insanlar cəmiyyətin ictimai işlərində fəal iştirak etməkdə çətinlik çəkən, özgüvənini itirmiş, daxili bir şikəstlik yaşayan həmişə kompleksli insanlar olaraq yaşayırlar. Bu da onu sübut edir ki, əslində ölkənin, xalqın gələcəyi üçün bəlkə də hər hansı bir kəşfin icadında, gələcəyimiz üçün fayda verəcək nə qədər potensialımızı itirmiş sayılıraq. Məhv edilmiş

bir şəhərin yüzlərcə insani gələcək nəslin artımına vurulan ən böyük zərər idi.

Xocalıdan qacqın düşmüş əhali Azərbaycanın 48 rayonuna sığınmışdır. Təbiidir ki, öz evlərindən məcburi və faciəli şəkildə çıxarılmış insanları digər bölgələrdə yerləşdirmək də asan məsələ deyil. Onların ev, ərzaq təminatları dövlətin qaçılmaz borcu olsa da işin iqtisadi tərəfi təbii ki məlumdur. Belə bir şəraitdə insanların maddi tələbatlarını, geyim, ərzaq və sairə ilə təmin olunması vacib şərtidir. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, bu hadisədə dövlətin və əhalinin əmlakına 01.04.1992-ci il tarixinə olan qiymətlərlə 5 milyard rubl dəyərində ziyan vurulmuşdur: Bu rəqəmlər Ermənistan SSR-nin dəstəyi və SSRİ rəhbərliyinin səhlənkarlığı ilə 1998-ci ildə başlamış və Azərbaycan SSR-nin tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistana birləşdirilməsi iddiasının gerçəkləşdirilməsi əsasında yaranmış Ermənistan–Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ən dəhşətli, qanlı faciəsindən xəbər verir.

Məlumdur ki, dövlətin iki başlıca funksiyası vardır: Daxili və xarici funksiyalar. Azərbaycan mövcud ictimai vəziyyətdə həm daxili həm də xarici funksiyalarını yerinə yetirmək üçün tarixin çətin şərtlərində bu çətin vəzifə ilə üz-üzə qaldı. Bir tərəfdə

əsrin ən böyük faciəsini təcavüzə məruz qalmış bir ölkənin adından bütün dünyaya çatdırmaq, bir tərəfdə isə paytaxta və əyalətlərə pənah gətirmiş insanların tələbatlarının qarşılınması. Əhalisinin sayı çox olan şəhərlərin və rayonların işğal olunaraq digər rayonlara köçürülməsi öz növbəsində qıtlıq və yerləşdirmə məsələlərini də çətinləşdirirdi. Əhalinin demoqrafik strukturunda gedən dəyişikliklər qaçılmaz çətinlikləri də öz növbəsində təbii ki, gətirməkdə idi.

Faciənin bir başqa tərəfi də Xocalı soyqırımı zamanı Azərbaycan xalqının milli mənlilik şüurunun da təhqir edilməsidir. Bildiyimiz kimi Milli mənlilik şüuru Azərbaycanın varlığının, milli özünüidarə və özünü təsdiqinin, milli ləyaqətin və ümumbəşəri keyfiyyətlərin məcmusudur. Milli mənlilik şüurunun komponentlərinə: millətin adı, varlığı, dili, xarakteri, adət və ənənələri, psixologiyası, mənəviyyəti, mədəniyyəti daxildir. Xocalıda əsir götürülmüş insanların milli ləyaqəti, mənəviyyəti, psixologiyası təhqir və alçaldılmalara məruz qalmışdır. Hadisə şahidlərinin gördükləri və o dəhşətli anları danışarkən belə insanlığa sığmayan o vəhşəti xalqımızın içtimai psixologiyasından silmək qətiyyəti mümkün olmayacaq. Xalqımızın mənəviyyətinə vurulan bu zərər əsrlər keçsə də unudula bilməyəcəkdir.

Nəticə: Təəssüf ki XXI əsrdə də tarixin səhifələrində soyqırım və etnik təmizləmə hadisələri çox baş vermişdir. Bu hadisələrin şahidləri ağır maddi böhranla bərabər eyni zaman da ciddi psixoloji böhran da keçirmişlər. Hadisələrdən sağ qurtula bilən insanlar çox ciddi mənəvi dəstəyə və himayəyə möhtacdırlar. İstər dövlət istərdə də insanlar onlara qarşı həssas davranışlar sərgiləməlidirlər. Hətta dünyanın bir çox yerlərində xüsusi psixoloji sarsıntılar keçirən insanlar üçün təşkil olunan himayə tədbirləri, xüsusi reabilitasiya mərkəzləri, disspanserlər yaradılmalıdır. Çünki bu qətləmin hadisə şahidləri hadisələrin həddən artıq ağırlığı səbəbilə müəyyən müddət də keçmiş olsa da sonralar beyinlərindən silinməz olan gərginliklərinin ağırlığından özlərini intihar edərək həyatdan köçürlər. Məhz bunların qarşısını almaq üçün mövcud plan və tədbirlər hazırlanmalıdır.

Xocalı faciəsi dünya qətləmin faciələrinin sırasında ən dəhşətliyinə aiddir. Hal-hazırda bu hadisələrdə hər hansı şəkildə iştirakı olmuş şəxslər hələlik öz vicdanları qarşısında cavabdehdirlər, ancaq vaxt gələcək və onlar tarixin məhkəməsi qarşısında cavab verməli olacaqlar. Bugün bizim başımıza gələn bu faciə sabah istənilən bir xalqın başına gələ bilər. Çünki Ermənistan hələ də mövcuddur və öz terrorçuluq ideyalarını yaymaqla

məşğuldur. Xristian dövlətləri erməni terrorunun törətdiyi dəhşətləri və bu terrorun qurbanlarını unudub qondarma “Erməni Soyqırımını” yavaş-yavaş tanımağa başladılar. Hətta Fransa kimi humanist ölkə qəti addımlar atdı. Bütün bunlara baxmayaraq bəşəriyyət bilməlidir: Ermənistan terrorçu dövlətdir və bütün dünya bunu gec və ya qəbul edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Xocalı faciəsi erməni millətçilərinin Azərbaycan xalqına qarşı apar-

dığı soyqırımını siyasətinin qanlı səhifəsidir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev faciə qurbanlarının xatirəsini anım mərasimində çıxışı. Vətəndaş Cəmiyyəti. - 2011.- №2.- S.2-3; Azərbaycan.- 27 fevral.- S.1; Respublika.- 27 fevral.- S.1.

2. Ə.Həsənov. “Xocalı soyqırımı: Səbəbləri, nəticələri və beynəlxalq aləmdə tanınması” Bakı, 2017.

3. Ə.Həsənov. “Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırım siyasətinin mərhələləri”. Bakı, 2017.

Социально-психологические аспекты Ходжалинской трагедии ***Абстракт***

События в Ходжалы должны признавать мировое сообщество как геноцид, совершенный армянами против азербайджанцев. Потому что всеобъективные аспекты геноцида возможны в Ходжалы. Геноцид – это международное преступление, совершенное во имя полного или частичного истребления любой национальной, этнической, расовой или религиозной группы.

Socio-psychological aspects of the Khojaly tragedy ***Abstract***

The events in Khojaly should recognize the whole world community as the genocide committed by the Armenians against the azerbaijanis. Because, all the objective aspects of the genocide are possible in Khojaly. The genocide is an international offense committed in the name of a full or partial extermination of any national, ethnic, racial or religious group.

Məqalə BDU-nun Sosial iş kafedrasının iclasında müzakirə edilərək çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №1)

Rəyçi M.H.Mustafayev, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Məqalə redaksiyaya 13 fevral 2018-ci ildə daxil olmuşdur